

Observaziuns historicas a rapport dils nums locals grischuns

Autor(en): **Muoth, G. C.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **17 (1903)**

PDF erstellt am: **06.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-184126>

Nutzungsbedingungen

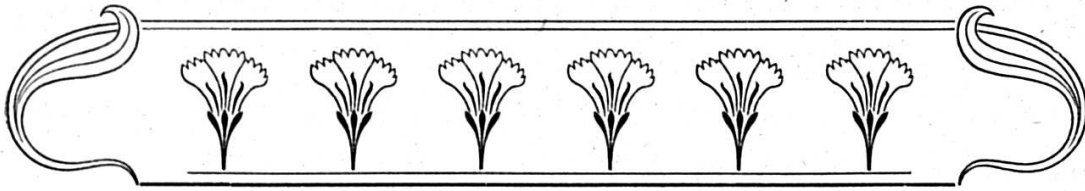
Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Observaziuns historicas

a

rapport dils numns locals grischuns.

*

Referat da G. C. Muoth, tenius alla fin de Dez. 1901.

—*

Las Annalas de nossa societad han gia publicau en differents annadas ils numns locals (Orts- und Flurnamen) de diversas vischneuncas de nies cantun.¹⁾ Ina ulteriura collecziun de tals numns spetga aunc en nies archiv sin la publicaziun, e dil reminent vegn la collecziun continuada e completada onn per onn, nunder resultescha, che era nossa sozietad sa appreciar la valur scientifica de questa nomenclatura toponomastica. Quella survescha numnadamain buca mo alla filologia, biaronz aunc de pli alla historia.

Ils numns locals contegnan daveras ina quantitat de plaids vegls, ch' il vocabulari vulgar posseda buca pli, fuormas antiquadas, ch' il pievel ha emblidau, mo sclareschan allura milsanavont la historia della colonisaziun, il caracter dell' organisaziun agraria, soziala e politica, finalmein la cultivaziun e gudida della cultura e pastira dils divers territoris.

Per dentont saver duvrrar ils numns locals per l' historia, sto d' ina vart oravontut l' etymologia haver derivau correctamein e suffizientamein quels numns, de maniera ch' igl autur historic seigi mintgamai el cert a rapport della significaziun dil num en

¹⁾ La carta topografica de Siegfried contegn per bia buca tuts ils numns locals de nossas contradas.

questiun; mo da l' autra vart ha era l' etymologia basegns digl agid della historia e topografia dil territori en questiun.

Senza profunda enconoschientscha dellas relaziuns historicas din territori e de sia configuraziun topografica, lavura l' etymologia buca exactamein e fa savens errurs, ch' ella havess saviu evitar cun studiar meglier il sulom e las relaziuns localas.

Duront il novissim temps ha la toponomastica (q. e. la derivaziun e declaraziun dils nums locals) fatg gronds progress. Divers auturs han particularmein se occupau cun il studi dils nums locals retoromans, p. e. a rapport dil Tirol retic: *J. Alton*¹⁾, *Chr. Schneller*²⁾, *August Unterforcher*³⁾ etc., a rapport dil cantun S. Gagl: *W. Götzing*⁴⁾, dil Vorarlberg Zösmayer, en general *Buck*⁵⁾.

Pertenent nies cantun hai jeu dau ina relativa lavur en mes programms della scola cantonala 1892 e 1893; ultra existan il *Diczionari* dels idioms Romaunschs da Z. ed E. Pallioppi 1895; Dr. Huonder en siu „*Vocalismus der Mundart von Disentis 1900*“ etc. Pli intensivav lavurs da questa natira ein presentamein quellas de Dr. August Kübler, die *suffixhaltigen romanischen Flurnamen Graubündens* I 1894, II 1898, e de C. Salvioni en ina seria d'artichels nel *Bolletino storico* della Svizzeria italiana (Bd. XX., XXI., XXIV. etc.), nua ch' el declarescha particularmein era nums dellas contradas italianas de nies cantun.

Nus volein quessera far ina pitschna excursiun sin quest territori dils nums locals grischuns.

1. Character original dils nums locals.

Oriundamein derivan tuts ils nums locals da nums *appellativs* (Gattungsnamen), quei ei u da *substantivs (adjectivs) simpels*, p. e. plaun, spunda, plaunca, prau, prada, paliu, crap, sass, ses, sais, saissa, piz, muot, muotta, chaunt, crest, cresta, giuf etc. etc. — ni da *substantivs derivai* da tals appellativs simpels, p. e. planezzas, planira,

1) Beiträge zur Ethnologie Ostladiniens 1880.

2) Tirolische Namensforschungen 1890.

3) Rätoromanische Ortsnamen aus Pflanzennamen.

4) Die romanischen Ortsnamen des Kantons St. Gallen 1891.

5) Raetische Ortsnamen (Alemannia XII, 1 ff.).

spondatscha, pradatsch, pradella, crestatscha, campell, campî, sassella, sassiel etc. etc. — ni dad appellativs *componi*, p. e. sur-sès, sur-saissa, sur-Rein, denter-auas, crest' alta, piz-aul, crap-grond, summa-prada, mezza-selva, sur-selva, prau-bi etc. etc.

Ils nums appellativs — tont ils primitivs *simpels*, sco ils *derivai* — han dentont, per acquistar il caracter de *num propri* (Eigennome) e se distinguer dagl appellativ ordinari, stuiu vegnir *isolai* u localisai sin ina certa localitat. Quei ei daventau tras aggiunger al primitiv (Grundnamen) ina determinaziun attributiva (descriptiva), p. e. Plaun ruaun (Rüfenboden), Plaun sec (Dürrenboden), Craista lunga, Crestota, Piz aul (ot), Paliu martscha, Piz miez di, Piz d' artgas, Val la tschendra (zuondra), Pradella d' Uors, P. de Ruaun, Pardatsch de vaccas, de cauras, Piz d' urlauns, Pardiell de mischuns etc., Curt d' Val, Val cruschetta, Sur crap, Sut cultira etc.

Ils surallegai nums componi ein pia gia nums propriis — ed han mo aschi lunsch aunc ina restanza digl appellativ, perquei che lur izolaziun ei pli generala, essent ch' ei dat differents Denter-auas, Sur e Sut crap, Sur e Sut Rein etc. Sur e Sut Selva, Pradellas e Planezzas. Ils nums propriis ein pia *d' origin mai* appellativs simpels, consistan anzi adina ord silmeins *duas parts*, dellas qualas l' ina ei il num substanzial (general, primitiv), l' altra ina determinaziun *attributiva* u preposizionala, pia substantiv + substantiv, substantiv + adjectiv u numeral, substantiv + preposiziun (u adverb).

Ils plaids dil lungatg plidau se sviluppeschon e se midan; ma ils nums locals isolai mantegnan lur veglia fuorma, cunzun leu nua ch' els vegnan buca pli entilgi. Da cheu deriva, che simpels appellativs perdan puspei lur attributiv caracteristic e daventan *persuls* veritabels nums propriis, sco p. e. *Cresta*, *Giuf* en Val d' Evras (Avers), *Clavadel* a Tavau, *Clavadätsch*, *Pardätsch* en Portenza, *Gurtnätsch* en Stussavia, *Plons* el Montafun. *Cultüra* semida e daventa nel Tirol Galthür, in Accolas vegn Nogls. Mo il medem process se presenta era sin ils territoris, nua ch' il lungatg dils appellativs ha se manteniü, solettamein cun la differenza ch' ins enconoscha cheu aunc generalmein la significaziun dil plaid.

Cun tala restricziun savein nus adoptar la partiziun, che August Kübler fa denter ils nums locals existents presentamein en nies cantun, numnadamein: nums simpels, nums componi, nums derivai u derivativs.

Cun sia pretensiun, ch' ils nums locals derivai cun suffixs seigien ils *pli* vegls, savein nus dentont buc esser d'accord. Las denominaziuns cun simpels primitivs, p. e. *munt*, *plaun*, *crest*, *spunda* etc. — ein en scadin cass silmeins contemporanas cun ils derivativs *muntatsch*, *planira*, *crestatscha* etc. Tont ils primitivs simpels, sco tals derivativs appartegnan al lungatg *artau* dils colonists, e secund il *character* della colonisaziun vegn il num *plaun* e *cresta* etc. sco num general — ad haver giu la preferenza, supponent il derivativ *crestatscha*, *spundatscha* etc. ina denominaziun pli tardiva — en consequenza dina posteriura spezialisaziun dils logs enteifer il territori occupau e populau.

Dr. W. Meyer-Lübke fa ultra a rapport della significaziun dils nums locals treis classas: *nums propriis* (originals), *nums*, che derivan dalla *configuraziun* dil terrên, e *nums*, che descrivan las relaziuns de cultura. La classa dils nums propriis originals (nums, che derivan da persunas e d' anteriurs nums propriis de culms etc.) contegnan dentont en lur origin, sco èra en lur combinaziun e construcziun medemamein appellativs, de sort ch' ins sa e po en *general* a rapport de tuts ils nums locals mantener e comprovar lur origin appellativ.

Ils nums locals ein pia nuot auter ch' ina *part dil vocabulari* dils lungatgs e dialects, che han sanua existiu sin quel ni tschel territori. *Mintga num ha sia significaziun*. Dentont ein certas fuormas aschi veglias ni antiquadas, ch' igl ei savens difficultus, de cattar la significaziun correcta.

D' eruir la significaziun s' occupescha l' etymologia. Quella prosequescha sin duas manieras, sin la via historica e sin la via philologica — statistica. Cun combinar omisduas vias arriva ins tier il giest.

2. Davart ils nums locals grischuns.

Ils nums locals *neschan* en consequenza della colonisaziun din territori. Enteifer la Rätia havein nus pia de distinguer *treis* colonisaziuns: la colonisaziun retica, la latina-romontscha e la colonisaziun germana-tudesca, nunder èra treis principals elements linguistics, numnadamein: retics, latins-romontschs — e germans-tudescs. Mo negin document, negina chronica resdan satgei veramein positiv e detagliau a rapport de questas treis colonisaziuns elementaras.

Dall' emprima perioda existan in pèr *nums de tribus*, che resulteschan particularmein dall' inscripziun din monument erigiu en honor digl imperatur Augustus anno 7 a. Chr. sin in muntatsch sur *Monaco*, per celebrar las victorias de *Drusus e Tiberius* sur ils pievels dellas Alps.

46 pievels vegnan cheu numnai — e denter quels vegnan numnai per Rets denter auters ils *Vennonetes*, èra *Vennonnes*, *Rugusci*, *Calucones*, *Suanetes*, tuts habitonts nella vallada dil Rein grischun ni de S. Gagl, ils *Brixenetes* sper Bregenz, ils *Leponti* nel Tessin superiur, ils *Venosts* nel Vintschgau (Val Venuosta). Ultra de quei vegnan allegai en auters documents e cudischs ils nums *Rhaetoi*, *Raeti*, *Rhenus* (Rein), *Oenus* (Inn), mons *Avium* Vogelberg = *Adula* etc. Da quei lungatg vegl ei vanzau pauc auter, sil pli insaconts nums de vischneucas e vals, p. e. Lugnez, forsa en combinaziun cun *Leponti*.

Tont pli fritgeivla ei la *secunda* perioda. Ord ils nums locals latino-romontschs resultescha claramein, che igl entir cantun ei staus pli u meins colonisau e romanisau durant la perioda romana (15 a. Chr. — 536 s. Chr.). La *tiarza colonisaziun* presenta in diember de nums sin *ingen* ed *ines*, *hof* e *hus*, che constateschan pitschas *colonias tudescas*.

Il remanent ei pli u meins *modern*, *consequenza* dina ulteriura germanisaziun pli tardiva. Sch' ils nums de funds a Tavau, Portenza Sursaissa ein presentamein la pli part tudescs, sch' ei quei in product dina posteriura germanisaziun e meins dina primitiva colonisaziun tudesca, essent ils nums dils territoris sez Tavau, Sursaissa, Portenza gie d'origin romontschs, e presentont ultra quels territoris, ussa tudescs, ina quantitat de nums locals romans u romontschs.

3. La sviluppaziun dils nums locals en rapport cun la colonisaziun e cultura sociala.

a. *Nums de territoris.*

Il num primitiv a rapport della colonisaziun designescha il territori occupau. Nagina colonia cun agricultura e tratga de biestga ei pusseivla denter ina sozietat senza in territori *terminau*, enteifer il qual ils possessurs han lur dretgs *fixai*.

Quest territori ei pia bein vegnius denominaus en prima lingia, per distinguer el dils auters territoris *vischins*. Fuva dentont il territori schon staus occupaus — e possedevea quel gia in num, sche ha quei num enteifer ina colonisaziun nova sut circumstanzias podiu se mantener, sco p. e. visavi alla colonisaziun romana — il num territorial de Vintschgau, Val Venuosta, Val Lungnezza, fors' era Val d' Engiadina etc., e visavi alla colonisaziun tudesca — Val de Tavau, Val Portenza etc., ni ch' el ha survegniu in num niev, sco p. e. Val Domleschga dalla curt de Tomils (Tumilasca), ni il territori de Haldenstein dal casti tudesch sin la spunda (avon se numnava il territori Lenz inferius, Lenz suot).

En differents cass ei il num dil territori tudesch nuot auter ch' ina versiun digl anteriur num territorial roman u romontsch, sco p. e. *Obersaxen* — versiun de supra saxa — Sursaisa; *Rheinwald* zanistrau ord vallis Rheni, romontsch Val Rein; *Val Sogn Pieder* reduziu en Vals (Lugnez); capella sancti Petri in campo (Vorarlberg) vertiu en *Feldkirch* (aunc ussa Sogn Pieder tier ils Sursilvans).

Oriundamein ein daveras ils territoris de colonisaziun stai reparti alla bunfin secund ils confins geografics natural, p. e. culms e vals, auas e selvas etc., mintgamai sco ils colonists arrivavan ni vegnevan plazzai. Mo cul progress della colonisaziun ein allura tals extendi territoris generals puspei vegni dividi, specialisai e denominai era tenor auters *principis*.

En prima lingia compareschan cheu era nums de territoris formai cun in substantiv (denter auter era cun nums propriis de personas) u adjectiv plus *suffix*. Il suffix haveva dentont oriundamein era la significaziun din appellativ.

De tals suffixs volein nus allegar ils sequents:

1) *asca* (dei esser in appellativ *liguric*, che significhescha probabel tont sco il plaid latin *ascua* = Wun, Nutzland, cultira, visavi a siu contrari *pascua*, che vul dir Weideland, pastira). Cheu havein nus en l' Italia il Comasco, che significhescha il territori de Como, il *Bergamasco* cun la significaziun dil territori civil de Bergam; en la val de Puschlav il *Brusasco*, q. e. il territori de Brusio; ultra nel Grischun la *Bondasca* territori de Bondo en Bergaglia; la *Calancasca* — oriundamein il territori en Val Calanca, buc il flum; la Tumilasca, Domleschg, la cultira appartenenta alla curt de Tumeagl; ministerium in *Tuverasca*, q. e. la Foppa de Gliond (die Grub), in district u ministeri denominau

suenter Tuwers u la Tuorra sut Sagogn, che apparteneva agl uestg de Cuera; Favunasca, la cultira sil territori vescovil a Malix etc. Forsa stat èra Traspes (Tarasp) en connex cun in „Tuverasca“ dil XI. sec. allegaus en documents de lezza contrada. Cheu riguarda il territori solettamein la *cultira*; la pastira vegn considerata quasi sco ina *servitut* de lezza ed ei compigliada cul num dil territori ascual.

2) *ánum* (en connex cun in substantiv appellativ feminin nel plural *ánas* [ánəs]) — p. e. da *fontana* vegn numnau in territori Fontananas, Fontanaunəs, nunder deriva tras svilupp Fontanans = Fontanaus = Fontanàs (liug nel cantun de s. Gagl). *Ruana*, origin da ruere, ruina (Rüfe), Ruanas, Ruanes, èra Ruwanes, Ruwans. Tras retracziun digl accent: Rúvens, Ruves, Ruvis, Ruis; svilupp romontsch: Ruwáns, Ruauns, Ruaun, Rueun — significhescha in territori denominau suenter ina bova u ruina (Rüfenboden).

-Da cheu deriva la nummerusa classa de nums de territoris pitschens (vischneuncas) de nies cantun, ils quals fineschan sin *ans* (Malans, Scharans, Praesans, Masans etc.)

Il suffix *anes* se sviluppescha secund il caracter dil lungatg romontsch u tudesc differentamein. Il romontsch mantegn *ans* tochen il XIV. secul; mo *ans* dat dalurenneu d' ina vart *auns*, *au*, *ô*, èra *ás*, *â*, p. e. Tavans (1213) dat Tavaus, Davos, Tafás, Tavau, Tavô, Tafâ; Valendandum dat Valendaus, Valendau, Valendàs; Tusanas, Tusans dat per romontsch Tusaun, Tuseun, per italian Tosanna; ma per tudesc vegn *ans* en consequenza della retracziun digl accent Túsans, Túsens, Túses, *Túsis* (Thusis), sco Rúanes = Ruis.

La denominaziun ha cheu in caracter descriptiv, che se referescha sin la natira dil terrèn occupau e colonisau ni sin in' altra spezialitat caracteristica dil territori en questiun (p. e. Fontanaus d' ina fontauna minerala). L' etymologia catta cheu sia difficultat en la significaziun digl appellativ principal. Interessanta ei en quei grau la derivaziun, che *Buck* fa de Tavau (Davos).

El deriva quest num territorial dal latin *tovum* (Tobel). *Tovanas* u *Tavanas* muntass allura il territori dellas vals (Tobel-gegend), quei che corrispondess pulitamein cun la natira della vallada — tont a riguard de siu ingress, sco de sia sromaziun interna. Tenor questa metoda pudess Malans derivar da *malum* = *mala* (Obst) e significass allura la contrada de puma e vin (Obst- und Weingegend).

3) Cun *ánum* parentau ei *ónem*, plur. *ones*, sviluppau en *unes*, *ünes*, *üns*, *ins*. Da cheu derivan forsa ils numms territorials de *Rusunes* = *Rusüns*, *Ruzüns*, *Razin*, sche buca dalla *rusa* (Rheinreuse) sper il casti de *Razin*, ni din num propri personal Ruso; *Turrones*, *Turrunes*, *Trüns*, *Trins*, territori dil segneradi de Hohentrins. Quest num havess allura siu origin dalla tuor (*turris*), la fundaziun della quala vegn vindicada dals chronists al retg Pipin de Franzia.

4) *itium* = rom. *étsch*. D'interess ei per nus cheu il num dil territori de *Tavetsch* (rom. *Tuvetsch*, *Tujetsch*). Secund Buck sa ins era metter quest num local en connecziun cun *tovum* (Tobel). El corrispunda buca meins che Tavau cun il caracter dina contrada de vals.

5) La colonisaziun germana ha auncallura *importau* il suffix *ingen* (engen, igen iga), romanisau primo en *ines* (ins), milsanavont en *ein*. Ils numms de quest suffix deien haver in caracter patronymic e significar la colonisaziun dina genealogia u schlatteina. Il num derivi mintgamai dal patrun u bab segner de tala schlatteina, che hagi gl'emprem occupau quei territori. Per part ei quei daveras era il cass en la Rezia. Maienfeld e siu territori se cloma nel XI. sec. *Lupinis* (Wolfingen), fuva pia stau ina colonia din cert *Lupus* u *Lupo*; *Jenins* deriva da *Johanningen* (*Johannines*, *Gehannines*), ei pia stau il territori, che apparteneva oriundamein ad in cert *Johannes*; *Lumbrein* (Lugnez) ei stau possessiun din cert *Lummar*, nunder deriva *Lummarines*, *Lumbarines* (manteniu en *Lummarins*, *Lumbrins*, *Lumbris*); *Ruschein* deriva da *Rusines* (q. e. *Rusingen*), probabel il territori della genealogia din cert Ruso (*Rüsch*); *Lucein* deriva da *Lucines* (*Lucingen*), q. ei la colonia della claustra de S. Glieci (*Lucius*), *Lumein* (*Almens*) ei *Lumingen*, la colonia din cert *Lumo* etc. *Aschia* san eunc auters numms de vitgs ed ucceleuns sin *ingen*, *ins*, *ein* vegnir derivai. Mo prest paran ils numms sin *ingen* (ines) de haver piars lur caracter patronymic. Ils numms de *Sursaissa* (*Surselva*), che derivan indubitablamein dal suffix *ingen* (ines) ed *ein* fetg vegls, sco *Plattenga*, *Misanenga*, *Miraniga*, *Giraniga* — han in caracter descriptiv e buca patronymic, era *Lucein* ha nuot de far cun la genealogia dina schlatteina *Lucius*; finalmein se cloma la contrada enteifer la *porta* ni clusa della *Landquart* schon baul val *Portines*, nunder deriva il num val *Portens*, Val *Portenza* (*Clusthal*).

Aschia vegn èra Rigein, Riein (Surselva) plitost a derivar da *riga* Rige (Felsband), che din patronym Rigo. L'impurtonza patronymica per la colonisaziun en il Grischun para pia d'appartener mo ad ina curta perioda dell'emprima colonisaziun germana (7 avel — 10 avel secul).

Il territori terminau se cloma èra la *marca* (die Mark). Il territori apparteneva oriundamein als colonists de cumminonza, se numnava per quei territorium *commune* (territori cummin). Quels colonists formavan ensemen sozietats (Genossenschaften, Markgenossenschaften) posteriuramein divididas en *cummin grond* e *pitschen*, èra en *vischnaunca* u vischinadi.

Cummin significhescha pia marca (Markgenossenschaft) e ha se manteniu en quei senn aunc en divers loghens, p. e. il cummin della Cadi (Disentis), cummin della Foppa, cummin de Lumnezza, d'Engiadina superiura etc. denomineschan aunc oz il di l'entira anteriura marca. En divers loghens ha il cummin grond ed èra il *pitschen* in agien num, ch'exista negliu sil territori. P. e. Tavetsch ei il num della val e dil territori, mo buca dil vitg; in vitg Tavetsch ha ei mai dau.

Disentis (dis semitas = bivium, las duas semdas) significhescha gia 1252 solettamein la *communitas Disertinenis*, q. e. il cummin de Disentis u della Cadi. Ussa se cloma il territori della vischnaunca aschia. In vitg Disentis ha mai existiu; il capo liug de Disentis se cloma *Muster* — da *monasterium* (la claustra), ni *Sogn Gions* dalla baselgia parochiala.

Aschia stat ei èra cun *Zizuris* (Zizras), che significhescha oriundamein igl antschess de tuts ils V vitgs; cun *Tuberis* (Taufers), che denominescha gl'emprem l'entira Val Mustair, ussa mo pli il liug ed antschess de Taufers, defertont che la colonia dellas muniessas (*monasterium*) ha schendrau il niev num *Müstair* per il vitg sper la claustra e per la val entira.

Exempels de territoris pli pitschens ein — p. e. Sagens e Brigels. Brigels significhescha medemamein mo il territori; in vitg de Breil (Brigels) ha oriundamein mai existiu. Gia nel testament de Tello de 766 vegnan las colonias in Bregelo (quei ei in territorio de Brigels) specificadas cun: *curtis in Bregelo*, *ager in ruane*, *trans flumen* etc.

En consequenza de successiva colonisaziun havein nus sin il territori de Breil la sequenta organisaziun: La vischneunca generala se dividea primo en il vischinadi de Breil (igl actual

vitg) ed en ils ucceleuns (ils auters vitgs: Danis, Tavanasa, Dardin, Capeder). Ils ucceleuns se dividan puspei en curts (acclas), p. e. Capaul, Casura, Casut, Gliets etc.; il vischinadi perenconter se dividea primo en quater scheinas (decinna = decania) cun agiens numns (p. e. scheina de Crestas, de Canal, de la Platta), las scheinas en vias e cuorts; mo de tuts ils numns de questas scheinas, vias e cuorts ha — da nies saver — mai existiu ina cul num *Breil* (Brigels).

Pia havein nus èra cheu ina *primitiva* denominaziun dil territori, ch'ei pli veglia che ils numns dellas differentas culegnas ed acclas sil territori. Da cheu deriva èra, ch'ils numns locals han de basegns della particla partitiva de u d', p. e. il vitg de Breil, la baselgia de Gliond etc.

Il territori communal ha ultra d'origin siu propri *centrum*. Quel fuva il plaz, nua ch' il pievel se radunava per tener sias radunonzas e lugar las fatschentas communalas, il plaz *cummin*, il *cadruvi*. Eunc ussa existan ils numns de different plazs cummin vegls, che formavan il centrum dils vegls territoris, p. e. Fontana Merla ni a la Angias en l' Engiadina sura, Puniasca sut Zernez, *Rundzads* a Suosch, in plaid parent cun ronza (Ring, Reigen), sco *arringhi* per la radunonza communal a Puschlav; *Pragemum* = pra commün a Scuol, *Pravigan* (Dorfweise) a Tavau, la Malietta per ils V vitgs etc.

Cul territori stat finalmein èra en connecziun l'originala repartiziun e denominaziun dellas valladas secund staziuns, de traffic. En Bergaglia: Sur - e sut Porta; en l' Engiadina sura: Sur - e sut Fontana Merla, sur e sut Puntota, sur e sut Val Tasna, sur e sut punt Peidra, sur e sut Munt Fallun etc. Naven da Tusaun sur il Munt Sept: Sut mir, sur mir (Schin), tut ensemen Sut-sess; tut Sursess (Oberhalbstein) repartiu en sut God e sur God; Sut-Sett (Oberhalbstein), Sur Sett tutta la Bergaglia; aschia èra en la vallada din Rein: Sur e sut Selva a Disentis, Sur - e sut - Sassella; nel Schanfigg: vor und hinter dem Glassauerbach etc. etc.

b. Numns d' avdonza.

Enteifer ils cummins gronds e pigns existan allura las avdonzas dils habitonts domiciliai. Oriundamein ha ei dau dus sistems de colonisaziun.

1. Ils colonists han fundau in vitg serrau cun casaments l' in vid l' auter ni silmeins maneivel in da l' auter cun gassas,

streglias e piazzas alla moda dils marcaus. Quei ei il sistem de vischinadi (Dorfsystem).

2. Ils colonists han fundau acclas (ucclauns, hofs), nua che las casas fuvan spattatschadas per la cultira entuorn, mintga casament cun casa e clavau entamiez il funds cultivau dil proprietari u possessur. Quei ei il sistem d'ucclauns (Hofsystem).

Quest sistem se presenta aunc spirs en las colonias de Sursaisa (Obersaxen¹), de Curwalden, de Stussavia, Tavau, pia particularmein en las colonias tudescas dils Gualsers; mo el maunca èra buca tier la colonisaziun retica e romontscha, p. e. a Tavetsch e Medel. Tavetsch dumbrava avon 200 onns 60 ucclauns senza in vitg central. Èra ils cummins cun in oriund vitg central han allura lur colonias novas ora d'entuorn sin il territori. In tal exempel havein nus descret a rapport dil territori de Brigels (Breil). Mo perfin enteifer ils vitgs serrai han las relaziuns de proprietat dil temps feudal spargliau e scarsau l'unitat d'origin, de sort che in tal vischinadi, che haveva gl'emprem mo in num, ei cun riguard sin la proprietat de divers patruns staus dividius en cuorts e majorias u casaments cun divers nums. Da questa partiziun feudala derivan ussa las parts din vischinadi existentas. Nel vitg de Breil possedeava — p. e. la claustra de Muster ina cuort. Quella partida dil vitg se numna aunc oz il di enta Cuort; ina outra cuort dils candelaris (ina spezia de mezs = libers) se clamava *Canal* (sper la canal din dutg), aunc ussa la scheina de Canal; in auter casament *Capitasch* (Haldenhof); in outra possessiun d'in cert Walther Waltharingen, ussa Valterengia etc. Sin quella maniera ein ils nums pli e pli vegni individualisai secund las avdonzas ed il character administrativ. Tenor ils prinzipals appellativs d'avdonza havein nus differents nums.

Da *vicus*, Dorf: Scana-vicus, Schanfigg (anno 766); vicus et transvicum (Sagens anno 766), ussa *Vitg* e *Starvitz*; *Sumvitg* (Somvix); *Summo vico*, Sumvic. Quei Summo vico etc. significhescha dentont mo sisum il vitg, sco *Summa-prada* sisum la prada e constatescha solettamein l'existenza din vitg e l'oriunda colonisaziun dil territori tenor quest sistem. Ina part de Malans se clamava *Sum vic*, constatescha pia quest sistem per la fundaziun de Malans. Il medem senn han Dym-vitg, giudim il vitg (imo vico), enta vitg, ora vitg.

¹) 27 ucclauns formeschan la vischnaunca de Sursaisa.

Quels num's pon dentont era significar parts della cultura sco per ordinari sur vitg e sut vitg. Cun in adjectiv exista vicus supranus, Vico soprano; vicus medianus = Masans (mezans). Da vicanus, adjectiv derivativ da vicus, deriva pratum vicanum prâ vigan (Dorfweise) à Tavau, puteus vicanus = puz vigaun (Dorfdrose) a Breil.

Villa, ina possessiun clausa signurila cun fumeglia din patrun feudal, presenta Vella en Lunghezza, igl adjectiv villanus = villaun, villan = en *Sess vilaun* (Dorfstein, saxum villanum), Piz Vilan etc.

Villare, Weiler (franz. villiers) ei probabel representaus en *Valé* (Vals), Vali (ucclun sin territori de Breil); *Valär* deriva probabel da vallare (Mulde, vallâ).

Accola, Gadenstatt, Gaden, Gadem, accla, *colonia* isolada, oriundamein habitada da paupra glient. Accla-sura -sut -de funds (Agglin), Accladira, Accolina, Gadem (Gademer = Gadmer), Hintergaden etc.

Curtis (cohors), *cuort*, Hof, Hofstätte (casa e cuort, Haus und Hof), èra ina cuort cul-centrum d'administraziun per in circhel pli u mein grond = Meierhof. Aschia p. e. *Cuort* sin Sursaissa = Meierhof il liug principal cun la baselgia.

Da *curtis* derivan *curtinum*, Einfang; *curtin* cun ina quantitat de num, sco Curtins, Curtoins, Curteis, Cortès etc., milsanavont *curtiniolu* = Curtiniol, Gurtnellen, Gurtiniel; *cortile* = Curteigl; *curtinaciu* = Curtinatsch, Gurtnatsch etc.

Majoria, Meierhof dat: majoria, mairia, maria, miria, maira, mèra, mira. Mira (schlatteina Mirer), Miraniga etc. *Sils Maria* ei Sils Meierhof e buca Sils de S. Maria.

Mansus, Hube, in *bein* dina certa mesira cun casa e cuort, ni cun certs funds sin la cultura dil vitg, sche casa e cuort statan nel vitg. Il possessur se cloma mansionarius u massarius, nunder deriva *massair*, massèr per Huber — patrun dina casa purila. Da *mansus* derivan — p. e. Mons (1344 Manns) — Mans, Moos, Maschieras, Maschun u Baschun (Paschun) — p. e. Val Paschun; Munsaus, Mansaus (acclas a Breil etc.). Da *mansus* derivan èra cun la finiziun oc, og (ogg), ug (ugg): Masugg (ussa Bassug = Passug), se cloma 1508 (Urbar de Curwalden) Masugg oder Kleinhöfli; Masüg sin Tschappina (Heinzenberg), nunder la schlatteina Masüger, Misocco u Misox. Il vitg de Misox se cloma „Cremeo“ etc.

Colonia, Hof, ucclaun casau cun silmeins duas famiglias, ital. cologna, Campo Cologno; rom. culögna, culégna, culigna, p. Prau Culegna, Sut Culegnas etc.

Casa, Haus (èra domus) = ca, cha (franz. chez) significhescha en prima lingia adina la parzella de funds cun casa e cuort attribuida per tscheins ad ina certa descendenza din cert emprim affittatur u colon.

La fuorma compleina ei — p. e. se mantenida en Decahansjöri Decarisch: Gion de ca Hansjöri, Gion de ca Risch. Hansjöri u Risch ein stai ils colons primitivs, che han survegniu assignau ina parzella de funds tras lur patruns, la quala se clomava dacheudenvi la parzella della casa u descendenza dil Risch, Hansjöri etc. *Gion* de ca Hans Jöri ei in partischaun vid quella parzella, ni silmeins in descendent digl emprim colon casau cul num Hansjöri. Tuts ils nums cun *ca* indicheschan pia en prima lingia ina maschun *cun casa curt e funds*. Ils nums cun *ca* se presentan dappertut nel Grischun, buca solettamein nellas valladas dil Rein, p. e. a Tavau Cadiepol (num fitg vegl), en l'Engiadina cun *cha*. Gie quella fuorma exista perfin nel Franzos sut *chez* (casa), p. e. de chez Maxime = de Camaxim.

Bonum, Gut, *bein*, *ben* significhescha savens in bein liber, ni in bein, che paga mo in tscheins moderau en daner, senza esser obligaus tier autras gravezias. Quei *bein* (ben) vegn savens rentaus vid il num prinzipal, p. e. bein Christa (Christlis Gut) u èra Christabein, bein Ganda, Haldenhof, èra Ganda — (Ganta) bein. Da bonum = bein, ben sto vegnir distinguu in *bonum*, che resta.

Quest deriva probabel dal tudecsc *Baund*, *Beundt*, *Bündt* e significhescha in territori u antschess claus e frietau (Beundtenhof). Da *baund* derivass lu bond, semantenu en Bondo e Bondasca fuss allura il territori de tala possessiun clausa e frietada. Cun *baund* = bond èra bon, *pon* e *pun* stattan en scadin cass ils sequents nums en connecziun: Bon-Guglelmi, Bon-dolfi (Puschlav), q. v. d. la Bündt dil Guglielm, digl Adolf — ni èra forsa simplamein il bonum = bein dil Guglielm etc.

Bon Curau (Pun Curau a Flond), Bon Capaul (Ruis), Bon Christen (Schlans, fatg ord lunder von Christen), Bon Fontana (Flims), Bonorand = Bon Ehrand (Zernez), Bon (Pon) — fil (Filli, Val Müstair). Pon Rossini u Bond Rossini (Pontresina) etc. etc.

Auters nums de loghens habitai han in caracter tropic, contribueschan lur num ad in edifici d'impurtonza sin lur territori.

Clastrum (claustra, claustras) dat *Klosters* (en Portenza.) *Monasterium* (Münster, Klosterkirche) dat *Mustér* (Disentis), *Müstair* (Münsterthal), *Müstail* (sper Alvaschein), *Mostain*, *Mostein*, ussa *Monstein* en la val de Tavau, ina culegna, che apparteneva oriundamein alla claustra de Müstail.

Ecclesia e basilica, Kirche, dat *Iglesias*, *Baselga*, *Basolga*, *Baselgia* en differents loghens. *Ecclesia plebis*, *Leutkirche*, dat *Pleiv* (Lunghezza).

Capella, Kapelle, dat *Káppel* e *Capella*, *Capell*, *Caplutta* etc.

Turris, Turm, dat *Tuor*, *Tuorra* (Rabius), *Turrasca*, *Turnadé*, *Turnatel*, *Turrinclas* etc.

Castellum, Burg, dat *Castell*, *Chistell*, *Castì*, *Chistì*, *Cástels*, *Castelmur*; ils derivativs *castricum*, *castelliolu*, *castellaciu* dattan *Castrisch*, *Kästris*, *Castiel*, *Castellatsch*, *Chischlatsch*, *Chistatscha* etc.

D'impurtonza ein cheu èra ils nums dellas suostas, nua che las raubas sin transport vegnevan messas sut tetg (a suost), tochen ch'ellas podevan vegnir transportadas pli lunsch. Il plaid suost, sust deriva sez probabel da tutus (sicher). Las sustas de Zizuris (Zizers) e Zuoz han probabel dau a quels dus nums locals lur origin, de maniera che la veglia derivaziun de Zizuris (Zizure) da titorium e Zutz da Tutium (veglia fuorma latina) fussen buca tuttافاتg de refusar.

Ina gronda quantitat de nums de loghens habitai, ucclauns e vitgs derivan ultra da runcas nella selva. L'accla runcada ha priu siu num dalla selva en general, p. e. Mezzaselva (amiez la selva) en Portenza, la *Casa* digl uaul (Waldhaus) a Flem, Silvaplana nell' Engiadina. La culegna deriva siu num dall'operaziun dil runcar, p. e. *Runcs* (Runs, Run), *Runtga*, *Runcaleida*, *Runcalier*, *Runcalina*, *Rongal* (Obersaxen), *Runcatsch*, *Runcatiun* = *Ragaz*, ni dalla maniera, co il funds runcau vegneva cultivaus, p. e. *Cuntscharola* (l'èra, igl èr cuntschau), *Cavretscha*, *Gavadura*, *Cavadiras* (igl èr ni l'èra cavada, buca arada), ni dagl aspect dil territori runcau, p. e. da *cippus*, *Stock*, *Ceppina*, *Tschappina* = *in den Stöcken*.

La culegna deriva siu num dallas plontas, che carschevan particularmein sin siu territori.

Pinus, Fichte, pinetum, Fichtenwald. Da cheu derivan ils nums *Piniu*, *Pignieu*, *Pigniu* (Panix), *Pany*; da pineoletu *Pignaleus*, *in den Tannen*, *zur Tannen* etc.

Larix, Lärche, larectum Lärchenwald, nunder derivan ils numns *Laret*, Larisch, Lareu.

Acer, Ahornbaum; acerina, Ahornwald, nunder derivan ils numns Ascherina, Aschier, Pra d' aschier etc.

Robur, Eiche; roburetum, Eichwald, nunder derivan Roveredo, Ruvreu, Ruffria, Ruvrenna etc.

Taeda, Kiefer, Kienholz, nunder derivan Tejolas, Tigiolas etc.

Fraxinus, Esche, fraissen, nunder deriva Cafraisen, presentamein Galfreissen (Schanfigg), Fräschen, Frassineto, Fraschiu, Farschina.

Salix, Weide; salicetum, Weidenbusch, nunder derivan Salisch, Val Salisch, Prau Salisch; Saules, Soles, *Solis* (vegls ucclauns dils baruns de Vaz, Solisbrücke).

Alnus, Erle; alnectum, Erlenbusch, nunder derivan Agniu Anives, d' Anives = Danis; Agneida, Gneida, forsa era da Albanetum, Weisserlenbusch, *Alvaneu*.

Drusa, Schwarzerle, dros, draus, nunder derivan ils numns de val Drusasca, Drusauna etc.

Corylus, Haselstaude, coryletum, Haselstaudenbusch, coller, nunder derivan Collereida, Lareida, Cullreid.

Rubetum, Brombeergebüsch, nunder derivan *Rabius*, Rabyas.

Morum, *moretum*, Brombeere und Brombeergebüsch, nunder derivan Moretto, Moreida, Moreu e Muriu etc.

c. Numns de cultira.

Igl usufruct dil territori pretendeva gia d' origin ina razionala repartiziun ed organisaziun de quel. L'emprema subdivisiun digl antschess conteneva la separaziun en ascua et pascua, cultira e pastira. Cultira ei il complex dils funds cultivai e per quella raschun duront in cert temps frietai; pastira compeglia igl antschess buca cultivau, pia ils pasculs, las prasüras, la selva, las alps. Era quellas parts han oriundamein survegniu lur numns propriis, ils quals han u ils appellativs de cultira e pastira per fundament, ni refundan quels sin la medema maniera sco las acclas ed ils ucceleuns dallas plontas carschentas nel liug, ni dal diever, che vegn fatg de talas parts e lur products, e particularmein dalla *configuraziun* dil sulom u terrèn.

Cheu volein nus allegar ils sequents:

Campus, Blachfeld, *Wiesland*. Da cheu derivan directamein ils num de staziuns *Camps* en *Val S. Pieder*, *Gams* nel c. S. Gagl.

Da *campanea* deriva compogna, cumpogna, cumpuégna. La Cumpogna de *Tusaun*. Nel XIV. secul ei il barun de Razin *saltarius* (Saltner, Flurvogt) della Cumpogna de *Tusaun*. Da cheu resultescha, che la cumpogna significava il medem pressapauc sco la *Muntas* en l'Engiadina, nua che — p. e. Cernetz — haveva surdau la survigilanza dellas *Muntas* (quei ei dils praus de fein frietai per temps) a differentes officials, numnai muntaduors u muntaders, a tonts sco ei dava muntas.

Ultra derivan da quest primitiv: Champagnatscha (Celerina), Champatsch, en senn pegiurativ u de decadenza della instituziun, Champagnuola (Celerina), Camischolas (Tavetsch). Da campitellu deriva: *Compadels* (Cuera), *Compadials* (Somvix); da Campellu, Chiampell, Campi (casti en Domliasca) en senn diminutiv, reducziun dell' instituziun; *Procumpogna* significhescha forsa gia la midada dina *prada* (Wiese) en in èr.

Pratum, prau, pro, pra frietau, perquei era tractau sco èr, ha oriundamein la significaziun de *Fettwiese*, *Wiesland*, stat en contrast cun *ager*, *Acker* = èr, air, airas èras; pros, praus ed ers, airs — *Wiesen* und *Aecker*, tenor la posiziun tudesca *Äcker* und *Wiesen*. *Pratum* ei in toc terratsch, che vegn *protegius* sco igl èr, de maniera che in sa segar quel duas gadas e pia racoltar *fein* (giraun), *Kürn* — e *recidivum raschdiv*. Oriundamein fuvan praus ed èrs separai. Praus restavau praus ed èrs èrs.

Questa organisaziun ha aunc per part semantenu — p. e. ad Obervaz, ed en l'Engiadina bassa, p. e. a Ramuosch, Cernetz, Ardez etc. Mo era en las autras contradas existeva questa tradiziun, p. e. a Breil, nua che ina contrada ded èrs, secloma aunc ussa Nèra plauna, q. e. tenor vegls documents in Airas planas, in den ebenen Aeckern. Ina outra contrada teissa cun èrs, che vegnevan buca arai mo cavai si, se cloma *Cavaretscha* da *cavaritia* = *Hackland*. L'emancipaziun de questa isonza agraria para d'esser se fatga gl'emprim en la contrada dil Rein anteriur, bein la conseguenza della tumpriva emancipaziun sozuala e politica dils possessurs, pertgei cheu segnifichescha *prau* (gia nel XV. sec.) in prau de fein, ch' il possessur sa cultivar sco el vul, nunder ei naschiu il modus

ded arar ils praus (pratum) e de mintgamai laschar schèr ils ers, de maniera ch'ei dat pli negina differenza stabla denter praus ed ers. Igl èr vegn de schèr e secloma lu prau, igl emprem onn stipulare — stublah (Stoppelfeld), gl'auter onn *novellinum-nuallin* u pratum novellum prau *nuî*, il tierz onn simplamein *prau*. Il prau, che vegn araus per l'emprema gada se numna prau dir, prau gir (Neubruch), siu emprim fein il *giraun*. Aschia vegn per regla midau mintga tierz onn.

En autras contradas existeva la cultura en *terzadas* u *seglias* (Dreifelderwirtschaft) — p. e. en *Lunghezza* ed en *Tumlesca*. La cultura dina corporaziun fuva dividida en treis terzas u seglias (silles, Zelge), ina part, ina tenda u seglia, fuva èr, l'autra stipular, la terza prau gir (Wiesland). La partiziun en *terzadas* descritta en la terra bassa, nu ch'ina *terzada* portava graun atuniv (tanif), l'autra graun permavaun, e la terza vegneva a schèr sco stipulare u Brachfeld para strusch d'esser stada consequentamein *exequibla* en nossa tiarra. Da prau differenta ei *prata*, *la prada*.

La prada ha adina cultura de fein ed astgava vegnir segada mo ina gada. L'auter temps servescha ella per la pasculaziun communal. Talas pradas ella bassa se clomavan lu èra *bovale*, *Ochsenweide*. Da S. Michel se midavan allura praus ed èrs e pastiras d'alps e de casa en bovale, *bual* u *buel* (Gemeinatzung).

Da nums locals, derivonts da semigliontas relaziuns, aunc in pèr exempels: Er lung, Eir plang, Air rotuond, *Air paun e caschöl* da S. Luci (località a Cuera d'anno 1375). *Ariola* (v. area, kleiner Acker) — Aerola (Soazza), Airolo, Iriel (Tessin), Val Aerola Taufers). *Dir*, *Gir* (prau gir, Neubruch), Giaraglia (Tusis, Salux), Dirolas, Girolas, Giratsch, Giratscha, Ghiratsch, Garatsch (num de fam. Caratsch). *Dirasca*, èra *Tirasca* se cloma la contrada d'Arasgen sur Cuera (anno 1375 e 1400), nunder resultescha, che Arasgen significhescha *Neubruch*. Da *pransura* deriva il num *prasüra* (magere Wiese, Weide); da *prasüra*, *prasüran*, *prasürina* il num de *Praserin* sper Cuera.

Da *pratellum* (Kleinfeld), *Pardé* (Medels), *Pardi*, *Pardel*, *Pardagl*, *Pardeglias*, *Bardill* (èra num de fam.), *Pardeallas*, *Pradischellas* etc. Da *prenz* = *bual* derivan *Brienz* e *Brinzoulas*, *Brinzouls*. Da *montbell* (montebello) derivan *Mombiel*, *Mombeal* (Klosters), *Munpé* (Tavetseh e Medel). Da *meta* derivan *meida*,

medres, miedra, Heuhaufen, nunder Medels, Madris etc. Il medem senn ha *runa* (Heuhaufen), nunder Runagia, Runaglias (Flond).

Da *cudreias* (Ackergenossenschaft), q. e. ina societad de vischins, che cultiveschan de cumminonza lur funds, derivan *Cudräalas* (Scharans). Cun *contado*, che ha la medema significaziun sco *cudreia*, statan en relaziun *Cuntadeala* (Luviss) e probabel era nos dus *Conters* en la Portenza e sin *Surses*.

d. Nums topografics.

In' autra fetg numerusa classa de numms locals descriva la *configuraziun dil terren* en questiu, numnadamein *munts e vals, plauncas e plauns* en lur smisereivla *gradaziun*.

Determinai vegnan era *quels* numms generalis sin diversas manieras:

1. tras in suffix e daventan lu derivativs, p. e. Piz, Pizogg, die rauhe Spitze, Pizochel = pizogg + suffix tudesc, il munt sper Cuera;

2. tras in adjectiv descriptiv, p. e. Piz nair, Schwarzhorn, Piz ot, die hohe Spitze;

3. tras in substantiv cun ni senza *de, di*, cun ni senza artichel, p. e. Piz d' Ela, Flügelhorn, Piz Riein (Rieiner Spitze), Monte della disgrazia.

Tier quella classa appartegnan en prima lingia ils numms propriis de nossas montognas, *la pizza* cun ses glatschers e sias alps, che jeu vi cheu eunc curtamein descriver. Ils principals appellativs ein: *Piz, cima*, tschema, fil, filun (Horn, Grat), *muot, muotta, munt, monte, Berg, crest, cresta, tumba, tumb, tumma* Bühl, chant, chaunt, conn, grugn, sass, crap, grepp, *fuorcla, furcola, padella* (Pfanne), *ela* (Flügel), *spatla* (Achsel), *buff* (Wetterloch), *tschingel* = cingulum (runder Grasplatz). La pli part de *quels* appellativs ein de derivonza latina.

Solettamein *piz* deigi derivar dal celt, kymrisch *pig* = Spitze. Perquei en Frontscha pic, püy. Puy de *Dôme*. De numms antics pon cheu vegnir allegai: *Mons avium* il Vogelberg, che vegn gia numnaus dals auturs grecs; il *Lucmanier*, romontsch: Lucmagn, da *lucus magnus*, q. e. der grosse Hain, Wald, denter Disentis ed Olivone; munt Güelgia, der Julierberg; munt *Sept*, il Septimer, q. e. il *mons septus* (claus nel senn de frietau), der gefreite Berg,

pervia dil pass, che apparteneva oriundamein agl imperi e fuva perquei libers sco il *vial* liber sin las undas dil Rein; forsa era il num Malloggium, Maloja; Agrun u Aggeruna, la Greina, dad agger, der Wall. Quels nums antics han podiu se mantener, perquei ch'els rentavan vid ils pass antics denter l'Italia e nies Grischun. Mo era quels ein d'origin latin. Tuts ils auters nums de culms ein pli *giuvens* ed appartegnan al temps miez, ein tuttafatg u romontschs ni tudeses.

Denter ils appellativs ein spezialmein de riguardar ils nums cun *vir*, *ver*, *vair*, che han il caracter de presiblas (prefixs) ed ein aunc mai vegni considerai en quest connex. Quellas fuormas derivan probabel da *vitrum*, veider, veir, Glas — e significheschan *glatsch* (Gletscher). Val sco *glacies*, *glatsch* (Eis), ha survegniu la significaziun tudesca *Glas* e *glaciariu Gletscher*, aschia ha bein era *vitrum* saviu survegnir la significaziun *glatsch* per Eis, Eisfeld, Gletscher. De cheu obtegnan ils nums de culms *glatschai* lur schinumada presilba *vir*, *ver*, p. e. *Vir cloria*, *vitrum clarum*; *ver stancla*, *ver stanco*, *staungel*, q. e. *mattes*, *faules Eisfeld*. A rapport dils dus *glatschers* „*Virgloria und Verstanklagletscher*“ corrispunda il num tuttavia cul caracter e la natira dil *glatsch*.

In derivativ de *vitrum* ei *vitrinum*, *verrinum* (?), danunder derivan probabel ils nums: *Verrena* (*Verena*), *Verrina*, *Vereina*; *Vrena*, era mess en relaziun cun il num de sontga *Verena* (*Frena*) e cun in num mitologic. Il *Vrenelisgarten* en la Schvizzera ei probabel nuot auter, che la restanza din *Gletschergarten* u murtèr prehistoric, ed il *Gletschergarten* a Luzern ha allura survegniu eunc el temps modern in absolutamein correct num. Quella combinaziun pretenda dentont aunc in studi pli profundau. Ultra volein nus aunc allegar *mortarium* = murter, *Gletschermühle*, era *Gletschermoräne*, nunder deriva probabel il num *Morteratsch*.

Denter la gronda quantitat de pizs, sess, muots, munts etc., che nies cantun alpin posseda vi jeu quessera numnar mo paucs characteristics.

1. Appellativ cun in adjectiv attributiv etc. *Piz*, *Sess* = *alv*, *ner*, *nair*, *aul*, *ot*, *cotschen*, *tgietschen*, *lad*, *güzz*, *agit* (*Sessagit* sur *Tumein*), *fess*, *cass* (*Piz Kesch*); *Piz tumbiv* (da *tumba*, adject. *tumbivus*, *Grabesspitze*); *piz longin*, *piz mezaun*, *mundaun*, *piz miez*, *piz curvêr* (*die krumme*, *gebogene Spitze*) — ni da *gravarius*

(da grava) Geröllspitze, Piz Beverin, Paffryn, Boffrin, da bova (Rüfe), bovarinus = Rüfentock etc.

2. Appellativ cun *substantiv* descriptiv: Piz d' Ela, Flügelspitze; Piz d' Artgas, ded Artgas (arcuas = Bogenhorn; Piz Forbisch, Scherenhorn; Piz Platta, Plattenhorn; Piz *Spaedla*, Achselhorn, Piz Pala, Schaufelhorn, Piz Padella, Pfannenstiel; Piz d' *Esen*, Eselsspitze, Piz d' Arbelatsch, Buschhorn; Tschingelhorn, da cingulum, tschingel, plaid simpel *tscheng* manteniu en las alps *Tscheng* dadens e dadora a Breil. En quels dus cass ei il munt sez denominaus e descrits. Il determinativ contegn in segn caracteristic dil munt.

Bia pli numerusa ei la spezialitat de munts cun in *num determinativ* empristau dalla sia vischinonza, nums de colonias (vitgs ed ucclauns). Tals ein p. e. Tinzenhorn, Lenzerhorn, Piz d' Err, num suenter la vall d' *Err* (area) ni l' alp de questa culegna en Val d' Err. Èra Piz Terri appartegn a questa classa, milsanavont Piz Riein, Crap de Flem (Flimserstein), Pez Silgina u Sanina, ucclaun de Pitasch al pei dil culm. *Schesaplana*. Igl Urbar dil Capitel de Cuera (1375) ha ina culegna sin quest munt cul num *casa plana*, en mauns d' Otto de Casa plana; casa u chesa vegn en il rom. de Portenza schesa. Il num dil culm fuva pia oriundamein quel dil munt u piz della casa (schesa) plana, Haus in der Ebene.

Falknis. Ina veglia Val Canins, nomnada ibidem el IX. secul. ha probabel caschunau quei num, il piz della val Canins.

Piz Sol deriva dall' alp *Tarsol* u *Trusal* a siu pei, Alpen-Erlengebiet.

Piz Pulaschin (polaschin) da Val *Pullasca*, Vogelboden, sin sia spunda. Russein, Piz Russein dalla Val *Rossina*, (Rossaloch, -Schlucht) Loch- u Schluchtentobel; Alpstein, pli da vegl *Alp de Tain*, q. e. alp dil vitg de Tain = Wiesen. Piz Ducan, Duan, deriva dina antica *dogana*, duana, Zollstätte, à siu pei.

Zapportgletscher ei = ze port, der Portengletscher; sche buca da porta, nua ch' il Rein profluescha.

3. Nums d' orientaziun. Tals ein — p. e. Piz Miezdi, nua ch' il suleigl se presenta da miez di; *Suretta*, da ze uretta, Wetterloch, nunder las malauras derivan per ina certa contrada etc. etc.

In semigliant character local han era divers nums ded *auals* grischuns, p. e. la *Rabiusa* de Curwalden. Quella ha siu num

buca dal latin *rabiosa*, mo dad'ina accla sin il territori de Curwalden. Cul num *Rabius* (Rabiusertobel, Rebyentobel), stat pia en connex cun il latin *rubetum* (paregli quest num pag. 237.)

La Maira u Mera della Bergaglia deriva dalla majoria a Sils Maria, nunder ella se meina giu en la val. La Plessur de Cuera contribuescha probabel siu num al palazi sura (soura) u palazura, in num de funds alla bocca dil Schanfigg, allegau en differents differents urbars dil uestgiu (p. e. 1375.) La Landquart deriva u da *Land warte* (formont la lingia terminala denter ils dus comitats della Rezia de Cuera), ni dalla munta *Lombarda*, in anteriur antschess de pradas sil territori de Klosters.

Nus essan per quessera alla fin de nossa excursiun toponomastica. Duess quella haver dau enqual sclariment sur dil caracter de nos nums locals, lur origin e formaziun, sche essan nus satisfatgs.

